

F.R.J. Knetsch

De voorgeschiedenis van deze bijdrage tot het Réveilnummer van *DNK* is te merkwaardig om niet kort vermeld te worden. Mij was voorgesteld, een overzicht te geven van de contacten die het Réveil met Frankrijk onderhield, en gedachtig aan het vele Frans, in Réveilkring geschreven, ging ik er grif op in. De teleurstelling kwam spoedig: het aantal brieven van en aan Fransen in het Réveilarchief bleek zo gering dat zelfs toevoeging van Frans-Zwitserse correspondenten niet voldoende stof opleverde.² Toen bedacht ik dat twee Franse brochures van Groen zo'n indruk op mij gemaakt hadden dat ik er, nadat ze nog maar kort in mijn bezit waren gekomen, college over gegeven had aan een groep Marburgse studenten die in 1981 Groningen bezocht. Die brochures waren trouwens gericht 'à mes Amis de Berlin', hetgeen ik toen voor mijn auditorium vertalen moest en nu toelicht: deze Berlijnse vrienden waren de Pruisische conservatieven die Groen, daar Stahl tot zijn overlijden in 1861 een van hun voormannen was geweest, voor zijn betrouwbaarste godsdienstige en politieke bondgenoten hield, zodat een nadere bespreking van deze geschriften toch internationale relaties van het Réveil ter sprake brengt. Hier komt bij dat Groen in deze brochures flitsend, geestig, vlijmscherp en glashelder is. Het is dus de moeite waard er bij stil te staan, en dit temeer daar ze in 1867 verschenen zijn onder de titel: *La Prusse et les Pays-Bas* en, dreigender, *L'Empire Prussien et l'Apocalypse*. De omvang ervan is respectievelijk 26 en 67 bladzijden, de verkoper van beide is H. Höveker.

Om de inhoud van deze brochures goed te begrijpen dient men de politieke constellatie en vooral de razendsnelle veranderingen in het Europa van de zestiger jaren uit de vorige eeuw duidelijk voor ogen te hebben. Weliswaar bestaat hierover een uitgebreide literatuur waarvan men mag

1. Deze bijdrage werd op verschillende vergaderingen als lezing voorgedragen. Allen die bij deze gelegenheden in de discussies nieuwe gezichtspunten aanreikten wil ik hier oprecht voor danken.

2. Van nut bleek de *Catalogus der Stichting Réveil-Archief 1930-1955*, z.a., p. of j. en het nagaan van de correspondenten in de delen uit de Rijks Geschiedkundige Publicatien die betrekking hebben op G. Groen van Prinsterer, *Schriftelijke Nalatenschap*. - De verderop aangeduide uitgebreide literatuur rondom het onderwerp omvat mede de eerste hoofdstukken van A. Doedens, *Nederland en de Frans-Duitse oorlog. Enige aspecten van de buitenlandse politiek en de binnenlandse verhoudingen van ons land omstreeks het jaar 1870* (diss. V.U. Amsterdam) Zeist 1973, die in hun beknoptheid een helder overzicht bieden.